

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 771/1-Х/З 20.05.2010. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој V редовној седници, 20.05.2010. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ ОНОГА ШТО СЕ МОЖЕ ИСКАЗАТИ И ОНОГА ШТО СЕ МОЖЕ ЈЕДИНО ПОКАЗАТИ У ВИТГЕНШТАЈНОВОМ ТРАСТАТУСУ, докторанда мр Андреја Јандрића.

За ментора је одређен проф. др Милош Арсенијевић.

<u>Доставити:</u> 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
--	--

Факултет Филозофски
04/1-2 бр. 6/1715
21.05.2010.
(број захтева)
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области друштвено-хуманистичких
наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Разликовање између онога што се може исказати и онога што се може једино показати
у Витгенштајновом Tractatusu
(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ филозофија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Андреј (Рајко) Јандрић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 2000.

Назив магистарске тезе кандидата:

Време, промена, континуитет

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена: Филозофски

Година одбране магистарске тезе: 2004.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 20.05.2010.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Весна Димитријевић

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

OBRAZLOŽENJE PREDLOGA TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

Predmet istraživanja

Jedno od najspornijih i najviše komentarisanih mesta u Vitgenštajnovom *Tractatusu logico-philosophicusu* svakako je stav §6.522 u kome on kaže da postoji nešto mistično, što se ne može izreći u smislenim iskazima, već jedino može da se pokaže. Odmah potom on dodaje da su svi metafizički iskazi besmisleni; da celokupnost iskaza prirodnih nauka iscrpljuje sve što se istinito može reći o svetu; da filozofija ne predstavlja nikakvu teoriju, nikakav korpus istinitih iskaza o svetu koji bi se od iskaza empirijskih nauka razlikovali po svojoj opštosti, fundamentalnosti i „dubini“; umesto toga, filozofiju treba razumeti kao aktivnost rasvetljavanja ili razjašnjavanja; njen zadatak je da razluči smislene iskaze od besmislenih, da ograniči područje svega izrecivog i ujedno svega mislivog; ovaj zadatak filozof ostvaruje, između ostalog, tako što svakome ko pokuša da formuliše metafizičke teorije pokazuje da pomoću njih nije iskazao ništa; pretpostavljene metafizičke teorije sastoje se od rečenica koje nemaju značenje, odnosno smisao, jer sadrže izraze kojima nije pridato nikakvo značenje; u potpuno analiziranom obliku ovih rečenica nužno bi se pojavile reči za koje se pogrešno pretpostavljalo da su imena, ali koje ne imenuju nikakve objekte. Zatim, u pretposlednjem stavu svoje kratke rasprave za koju je smatrao da sadrži konačno rešenje svih filozofskih problema, kao i da se to rešenje sastoji u uvidu da problema zapravo i nema, da nam u formi filozofskih problema muke zadaju jedino besmislice ili pseudoproblemi, dok su svi pravi problemi rešivi isključivo pomoću metoda matematike i prirodnih nauka, Vitgenštajn procenjuje vlastite stavove iznesene u *Tractatusu*, i zaključuje da su i oni besmisleni, kao i da svako ko ih je ispravno razumeo mora doći do istog zaključka. Međutim, u čuvenoj metafori sa merdevinama, Vitgenštajn nagoveštava da njegovi besmisleni stavovi, za razliku od onih koji pripadaju tradicionalnoj metafizici, imaju izvesnu instrumentalnu funkciju: oni pomažu

da se ispravno sagleda svet, iako je za to neophodno da sami ti stavovi budu prevladani. Na kraju, u poznatoj i često navodenoj poslednjoj rečenici, on preporučuje da o onome o čemu se ne može smisleno govoriti, o tome se mora ćutati.

Brojne interpretacije *Tractatusa* mogu se grubo podeliti u dve grupe: one koje su bliže tradicionalnom tumačenju, kakvo danas zastupa Piter Heker, i one koje su srodnije takozvanom rezolutnom tumačenju, koje je ponudila Kora Dajmond. U zastupnike tradicionalnog tumačenja mogli bi se uvrstiti Rasel, Remzi, Blek, Mekginis, Enskombova i Gič, dok od zagovornika rezolutnog čitanja *Tractatusa* treba pomenuti još Džejmsa Konanta, Tomasa Riketsa, Vorena Goldfarba i Džulijet Flojd. U poslednje dve decenije, rezolutno čitanje postalo je dominantna interpretacija *Tractatusa* među američkim filozofima; njemu su se priklonili i Piter Vinč i Barton Dreben.

Prema tradicionalnom tumačenju postoji izvesna napetost, ili nedoslednost, u onome što Vitgenštajn čini. S jedne strane, on smatra da ne treba govoriti o onome što je neizrecivo, što se jedino pokazuje, a s druge strane, *Tractatus* je u potpunosti tome posvećen: u njemu se opisuje zajednička logičko-ontološka struktura sveta i jezika koji odslikava svet, koja se, prema stavovima *Tractatusa*, ne može iskazati u jeziku; ona se posredno pokazuje kroz smislene iskaze o stanjima stvari u svetu. Rasel, u predgovoru *Tractatusu*, primećuje da je Vitgenštajn u svom delu uspeo da mnogo toga kaže o onome što se ne može reći. Mnogi filozofi nisu prihvatili Vitgenštajnovu ocenu da su stavovi *Tractatusa* besmisleni; Maks Blek ističe da se oni mogu razumeti i da se iz njih može mnogo naučiti o jeziku, svetu i vezi između sveta i jezika; Karnap smatra da oni ne samo da nisu besmisleni već su mnogi od njih i istiniti. Zastupnici ove interpretacije često se pozivaju na Vitgenštajnov vlastiti predgovor u kome on tvrdi da stavovi *Tractatusa* izražavaju misli, iz čega bi sledilo da nisu besmisleni, kao što se kaže u pretposlednjem stavu, i da su, štaviše, u njima izražene misli neopozivo istinite. Da bi uklonili ovu nesaglasnost, tradicionalni interpretatori obično se pozivaju na

distinkciju kazivanje/pokazivanje: stavovi *Tractatusa* su, strogo govoreći, besmisleni, jer pokušavaju da opišu logičku strukturu jezika, što se ne može učiniti, ali, uprkos ovom neuspehu, oni uspevaju da je pokažu. Smisleni iskazi nisu jedine rečenice koje mogu da pokazuju; besmislenim iskazima ništa se ne može reći, ali se nekima od njih može pokazati ono što je mistično ili neizrecivo. Rečenice koje sačinjavaju *Tractatus* predstavljaju upravo ovakve „važne“ ili „iluminativne“ besmislice, koje pokazuju neizrecive istine o logičkoj strukturi jezika, a time i o ontološkoj strukturi sveta, jer se one poklapaju. Treba razlikovati dve vrste besmisla: puki ili čisti besmisao koji ne samo da ništa ne kazuje o svetu već ništa i ne pokazuje, i značajni ili iluminativni besmisao, koji ništa ne kazuje, ali zato pokazuje ono što se ne može izreći. Prema Hekerovom mišljenju, besmislene rečenice drugog tipa, kojima se poslužio Vitgenštajn, primeri su kategorijalne greške: u njima se eksplicitno govori o objektima, stanjima stvari, imenima, iskazima, brojevima, itd., a to su sve formalni pojmovi; formalni pojmovi ne mogu se upotrebljavati kao imena ili predikati; oni, dakle, ne mogu zauzimati mesto subjekta ili predikata u smislenoj rečenici; formalni pojmovi su ispravno predstavljeni promenljivama i konstantama određene vrste: da je nešto objekat vidi se na osnovu toga što može biti vrednost individualne promenljive, da je nešto svojstvo vidi se na osnovu toga što može biti označeno odgovarajućom predikatskom konstantom, itd.

Osnovna teza predstavnika rezolutne interpretacije jeste da postoji samo jedna vrsta besmisla, a to je, prema rečima Kore Dajmond, „puki besmisao, čisti besmisao, besmisleni besmisao“; nema nikakvog dubokog ili iluminativnog besmisla, koji Heker pronalazi kod Vitgenštajna. Svaki besmisao svodi se na upotrebu reči bez ikakvog značenja, poput nizanja besmislenih slogova, recimo *absurah*; stavovi *Tractatusa* besmisleni su upravo na ovaj način. Rezolutna interpretacija nastala je razvijanjem izvesnih primedbi Elizabet Enskomb i Pitera Giča; oni su u više navrata ukazivali da tumači Vitgenštajna nisu adekvatno procenili u kojoj meri i u kojim pojedinostima je Frege uticao na Vitgenštajna. Gič je prvi uočio da je razlika

između onoga što se može reći i onoga što se može jedino pokazati prisutna već kod Fregea; međutim, prema mišljenju Konanta i Dajmondove, Vitgenštajn nije jednostavno preuzeo ovu distinkciju od Fregea, već je pokazao da je ona nespojiva s drugim elementima Fregeove filozofije jezika. Naime, Frege je još u *Osnovama aritmetike* formulisao takozvani kontekstualni princip, kojim se tvrdi da je najmanja jedinica značenja ceo iskaz; reči i subrečenični izrazi imaju značenje jedino u kontekstu iskaza. Vitgenštajn je prihvatio kontekstualni princip: u stavu §3.3 on kaže da ime referira na objekat samo u sklopu iskaza. Dajmondova i Konant smatraju da je kontekstualni princip nespojiv mogućnošću kategorijalne greške: da bi se u nekoj rečenici počinila kategorijalna greška potrebno je da izrazi koji se u njoj javljaju imaju značenje nezavisno od same rečenice; u takvoj rečenici oni su upotrebljeni na neadekvatan način, odnosno bar jedan od ovih izraza nije upotrebljen u skladu s njegovom formom. Svi „delovi“ rečenice s kategorijalnom greškom imaju značenje, ali je ona ipak besmislena, jer delovi nisu povezani u celinu prema pravilima logičke sintakse. Prema rezolutistima, Vitgenštajnovu filozofiju jezika upravo karakteriše uvid da nije moguće počiniti kategorijalnu grešku. Stoga nije moguće da postoje iluminativne besmislice koje ništa ne govore, ali zato pokazuju važne istine, jer bi one počivale na kategorijalnoj grešci. Ne postoji ništa mistično; čitav *Tractatus* predstavlja svođenje na apsurd teze da postoji nešto što se pokazuje, ali je neizrecivo; razlika između onoga što se može reći i onoga što može jedino da se pokaže samo je momenat u dijalektici Vitgenštajnovog argumenta koji na kraju treba da bude prevladan.

Cilj

U disertaciji ću pokušati da pokažem da su obe interpretacije *Tractatusa* nezadovoljavajuće i da predložim novo objašnjenje razlike između onoga što se može reći i

onoga što može jedino da se pokaže, koje ne bi imalo nedostatke tradicionalnog i rezolutnog tumačenja. Za zastupnike svake od ovih interpretacija karakteristično je da se fokusiraju samo na neke stavove *Tractatusa*, koji su posebno u skladu s njihovim tumačenjem, dok druge ili u potpunosti ignorišu ili im ne posvećuju dovoljno pažnje; neki su čak skloni da otvoreno odbacuju stavove koji na prvi pogled nisu saglasni s njihovom interpretacijom i da ih pripišu Vitgenštajnovoj nesmotrenosti. Tradicionalisti se, po pravilu, usredsređuju na Vitgenštajnov predgovor i na već navođeni stav u kome se tvrdi da postoji nešto mistično; kontekstualni princip najčešće pominju jedino uzgred. S druge strane, rezolutisti insistiraju na kontekstualnom principu i na stavu §5.4733 u kome se Vitgenštajn poziva na Fregea, kritikuje ga i tvrdi da iskaz može biti besmislen samo ako nekom njegovom delu nije pridato značenje, iz čega bi trebalo da sledi da nije moguće da iskaz bude besmislen jer je u njemu počinjena kategorijalna greška. Selektivnost interpretacije posebno je uočljiva kod zagovornika rezolutnog čitanja: oni bi hteli da tvrde da mnoge stavove *Tractatusa*, kao, na primer, onaj u kome Vitgenštajn kaže da postoji nešto neizrecivo koje se pokazuje, ne treba shvatiti doslovno, već ih treba razumeti kao pretpostavke koje će biti svedene na apsurd, za koje će se, kao što priznaje sam Vitgenštajn, ispostaviti da su besmislene; međutim, Vitgenštajn ističe da onaj ko je razumeo stavove *Tractatusa*, priznaje ih sve kao besmislene, što bi se, dakle, odnosilo i na kontekstualni princip i na nemogućnost kategorijalne greške; nesumnjivo je da su ovakvi zaključci nepoželjni za rezolutiste; oni bi, na kraju, ipak hteli da tvrde da je u *Tractatusu* izražen supstancijalni uvid da postoji samo jedna vrsta besmisla, i da ovaj uvid ne treba odbaciti zajedno sa razlikom kazivanje/pokazivanje. U disertaciji ću pokušati da pružim tumačenje *Tractatusa* koje bi bilo povezanije i obuhvatnije od tradicionalnog ili rezolutnog, u kome bi svi stavovi *Tractatusa* imali ravnopravan status.

Pored egzegetskih postoje i druge poteškoće sa predloženim tumačenjima. Rezolutisti su Hekeroovo tradicionalno tumačenje nazvali kukavičkim, jer smatraju da se ono zaustavlja na

polu puta i da u njemu nisu u dovoljnoj meri razvijene posledice Vitgenštajnovih stavova. Rekao bih da se Hekeru može uputiti i stroža kritika: uz izvesne plauzibilne pretpostavke, mislim da se može pokazati da je njegovo tumačenje, prema kome su u *Tractatusu* pokazane mnoge neiskazive istine, nekoherentno. To, međutim, ne čini prihvatljivijom rezolutnu interpretaciju. Ukoliko bi zaista bilo tačno da postoji samo jedna vrsta besmisla, ona koja odgovara nizanju besmislenih slogova, i da je Vitgenštajn u pravu kada kaže da su stavovi *Tractatusa* besmisleni, tada se jedno od najvažnijih filozofskih dela dvadesetog veka ne bi suštinski razlikovalo od nekih primera dadaističke proze; ovakav zaključak trebalo bi izbeći, samo ako je to moguće.

Osnovne hipoteze

Osnovna hipoteza kojom ću se rukovoditi jeste da je jezik o kome Vitgenštajn govori u *Tractatusu* u potpunosti ekstenzionalan. Svi smisleni iskazi u takvom jeziku podobni su za istinitosnu vrednost. Jednostavni ili elementarni iskazi, odnosno oni koji kao svoje delove ne sadrže druge iskaze, istiniti su ukoliko predstavljaju aktualna stanja stvari; u suprotnom su lažni. Složeni iskazi sačinjeni su od elementarnih i sadrže logičke veznike; Vitgenštajn insistira da je njihova istinitosna vrednost funkcija istinitosne vrednosti u njima sadržanih elementarnih iskaza; dakle, nije moguće sačiniti složene iskaze dejstvom nekih intenzionalnih operatora na elementarne delove. Ova poenta posebno je uočljiva u Vitgenštajnovoj analizi iskaza o verovanjima. Kako je operator *A veruje da* intenzionalan i od iskaza *p* formira novi iskaz, *A veruje da p*, čija istinitosna vrednost nije funkcija istinitosne vrednosti polaznog jednostavnijeg iskaza *p*, Vitgenštajn u *Tractatusu* poriče da je verovanje relacija između subjekta verovanja i sadržaja njegovog verovanja. Osim toga, Vitgenštajn smatra da se gramatička struktura nekog iskaza najčešće ne poklapa s njegovom „dubinskom“ strukturom; tek primenom metoda logičke analize, kojim su se služili Frege i Rasel, otkriva se „prava“

logička struktura iskaza. Na primer, ako se neki izraz javlja kao subjekat u izvesnoj rečenici, to sugerise da on u toj rečenici ima referencijalnu ulogu; međutim, ne mora uvek da bude tako; Rasel je ukazao da izraz „sadašnji kralj Francuske“ u rečenici „Sadašnji kralj Francuske je ćelav“ ne označava nikakav objekat, kao što bi se moglo pomisliti na osnovu gramatičke strukture navedene rečenice, već na drugačiji i složeniji način doprinosi njenom značenju. Kada bi gramatička forma iskaza jasno pokazivala njegovu logičku strukturu, ne bismo dolazili u iskušenje da besmislene iskaze smatramo smislenim, jer bi njihov nedostatak smisla bio očigledan; Vitgenštajnov napor da odredi granice smislenog govora u *Tractatusu* bio bi nepotreban: iskaz bi imao smisao ako i samo ako bi bio gramatički ispravno formiran; međutim, tada bi metafizički iskazi, kao i iskazi samog *Tractatusa*, imali smisla, suprotno onome što tvrdi Vitgenštajn. Skrivena logička struktura iskaza u običnom jeziku postaje očigledna tek upotrebom odgovarajućeg simbolizma, odnosno formalnog jezika; u formalnom jeziku uklonjena je razlika između gramatičke i logičke sintakse; on je upravo tako i konstruisan. Vitgenštajn u *Tractatusu* prećutno pretpostavlja da je logička sintaksa prirodnog jezika najbolje predstavljena jezikom kojim se Frege služi u *Begriffsschriftu* ili onim koji Rasel upotrebljava u *Principii Mathematici*, dakle, jednim potpuno ekstenzionalnim jezikom. Kada Vitgenštajn kaže da ima nečeg neizrecivog koje jedino može da se pokaže, on pod tim podrazumeva da postoji nešto što se ne može iskazati u ekstenzionalnom jeziku; u jeziku koji bi bio bogatiji i u koji bi bili uključeni i intenzionalni elementi, ono što je mistično u *Tractatusu* postalo bi, bar u načelu, izrecivo.

Sledeća hipoteza koju ću braniti u disertaciji jeste da normativni iskazi predstavljaju to što je neiskazivo u ekstenzionalnom jeziku. Ako se pažljivo osmotre primeri mističnog koje Vitgenštajn navodi u *Tractatusu*, uočava se da oni pripadaju etici, esteticima ili logici, a to su upravo tri normativne filozofske discipline. Etički iskazi ne opisuju ljudske postupke, kao aktuelne ili prošle događaje, već nam govore kakvi oni *treba* da budu da bi bili moralno

ispravni; iako u *Tractatusu* Vitgenštajn ne posvećuje posebnu pažnju estetskim iskazima, za njih se analogno može reći da ne pružaju opis predmeta estetskog procenjivanja (i time nešto što bi se moglo upoređivati sa stanjima stvari od kojih je sačinjen svet), već se njima kaže kakav objekat *treba* da bude da bi bio lep (ili, uže shvaćeno, umetnički vredan). Etika i estetika izražavaju vrednosti, a one se, prema Vitgenštajnovom mišljenju, ne nalaze u svetu, već izvan njega (§6.41), pa stoga ne mogu biti ni predstavljene jezikom koji je sa svetom izomorfan. Logika (a s njom i matematika) takođe je normativna; ona pruža *kriterijume* smislene upotrebe jezičkih izraza, do čega je Vitgenštajnu posebno stalo. Stavovi samog *Tractatusa* besmisleni su jer su normativni; oni ne predstavljaju tačan opis strukture jezika i strukture lingvistički predstavljenog sveta, već izražavaju uslove koji *treba* da budu zadovoljeni da bi jezik mogao da odslika svet. Normativni iskazi ne predstavljaju samo pravi podskup onoga što je neizrecivo pomoću ekstenzionalnog jezika, već se može argumentisati da oni i iscrpljuju tu oblast: u intenzionalnim kontekstima, istinitosna vrednost složenog iskaza nije funkcija istinitosnih vrednosti jednostavnijih iskaza koji su njegovi delovi, jer ona ne zavisi samo od istinitosne vrednosti ovih delova već i od njihovog *značenja*, a značenje je normativno. Tipični intenzionalni konteksti generisani su dispozicionalnim glagolima sa propozicionalnim fokusom, kao što su *veruje da*, *želi da*, itd.; iskazi o verovanjima, željama, itd., intenzionalni su, jer je *sadržaj* verovanja, želje, itd., normativan: sadržaj verovanja iznosi šta treba da važi da bi verovanje bilo istinito, sadržaj želje šta treba da bude slučaj da bi želja bila zadovoljena, itd. U disertaciji ću tvrditi da se razlika između onoga što se može reći i onoga što može jedino da se pokaže svodi na razliku deskriptivno/normativno, i da Vitgenštajnov čuveni stav da postoji nešto mistično, koje se ne može izreći, ali koje se pokazuje, treba razumeti kao tezu da se ono što je normativno ne može iskazati u ekstenzionalnom, pa stoga i nenormativnom, jeziku, odnosno *da se normativno ne može redukovati na nenormativno*.

Metod istraživanja

Služiću se interpretativnim, analitičkim, kritičkim i istorijskim metodom. Pokušaću da izložim interpretaciju *Tractatusa* koja, za razliku od tradicionalnog i rezolutnog tumačenja, ne bi bila selektivna, već bi sve Vitgenštajnovе stavove uzela u razmatranje, koja, dakle, ne bi odbacila ni Vitgenštajново tvrđenje da postoji nešto neizrecivo, koje se pokazuje, što odbacuju rezolutisti, niti Vitgenštajnovu procenu da su njegovi vlastiti stavovi izloženi u *Tractatusu* strogo govoreći besmisleni, što tradicionalisti nastoje da modifikuju ili ublaže; besmisao normativnih stavova *Tractatusa* rezultat je toga što Vitgenštajn, kada govori o smislenim iskazima, misli na one koji se smisleno mogu izraziti u ekstenzionalnom jeziku. Analiziraću brojne pojmove i pojmovne distinkcije, među kojima su najvažnije smisleno/besmisleno, *sinnlos/unsinnig*, intenzionalno/ekstenzionalno, normativno/nenormativno. Ukazaću na razliku u značenju pojmova *Sinn* i *Bedeutung* u Fregeovoj i Vitgenštajnovoj upotrebi, kao i na sličnosti u shvatanju smislenosti i funkcije *Erläuterungen*. Posebna pažnja biće posvećena uticaju Fregea i Rasela (iz faze logičkog atomizma) na Vitgenštajna, kao i upoređivanju teorija značenja i ontologija kod ova tri filozofa; zastupnici tradicionalnog i rezolutnog tumačenja razlikuju se, između ostalog, i u tome u kojim stavovima *Tractatusa* pronalaze Fregeov uticaj, a u kojim Vitgenštajnovu kritiku Fregea; precizno određenje istorijsko-filozofskog konteksta ključno je za analizu spora između ovih suprotstavljenih interpretacija. Polazeći od kritike koja bi se mogla uputiti svakoj od njih, formulisaću vlastito tumačenje *Tractatusa*, koje sugeríše da između rane i pozne faze Vitgenštajnovog filozofskog razvoja postoje izvesne neuočene linije kontinuiteta i da su u njegovoj tezi o postojanju nečег mističnog već nagovešteni određeni elementi rasprave o sledenju pravila iz *Filozofskih istraživanja* i *Primedbi o osnovama matematike*.

Struktura rada

Rad će se sastojati iz uvoda, tri poglavlja i zaključka.

U *Uvodu* biće ukazano na mesto koje razlika između onoga što se može reći i onoga što se može jedino pokazati zauzima u arhitektonici *Tractatusa*. Navodi iz Vitgenštajnovih beležnica i pisama Engelmanu i Fon Fikeru iz toga vremena svedoče o značaju koji je on pridavao ovoj distinkciji; gotovo da bi se moglo reći da je ukazivanje na to što se jedino pojavljuje, a ne može se iskazati smislenom upotrebom jezika, smatrao najvažnijom poentom *Tractatusa*, za koji je govorio da se sastoji iz dve knjige, jedne napisane i jedne nenapisane koja se, međutim, pokazuje kroz onu napisanu.

Prvo poglavlje, s naslovom *Tradicionalno tumačenje*, biće posvećeno tradicionalnim objašnjenjima razlike kazivanje/pokazivanje, počev od onih najstarijih koje su dali Blek i Enskombova. Najviše pažnje dobiće tumačenje Pitera Hekera, u kome se eksplicitno razlikuju dve vrste besmisla, i u kome se tvrdi da postoje neiskazive *istine* o svetu i jeziku, u koje treba ubrojati i one iznesene u *Tractatusu*. Ukazaću na neprihvatljive implikacije ovakvog tumačenja, kao i na njihovu nespojivost s Vitgenštajnovim ontološkim pretpostavkama. Dodatno ću pokušati da pokažem da ni takozvana *two world interpretation*, koja potiče od Henrija Leroj Finča, a često se pripisuje i Hekeru, u kojoj se insistira na tome da Vitgenštajn u *Tractatusu* operiše s dva pojma stvarnosti, s *Realität* i *Wirklichkeit*, koji su u prevodima najčešće poistovećeni, ne uspeva da izbegne neplauzibilne posledice ovakve interpretacije. U posebnom pododeljku biće analizirani stavovi Giča i Enskombove koji ukazuju na fregeansko poreklo razlike kazivanje/pokazivanje.

Predmet drugog poglavlja, naslovljenog *Rezolutno tumačenje*, biće, pre svega, interpretacija Kore Dajmond i Džejmsa Konanta, prema kojoj *Tractatus* izlaže *reductio* ideje, prisutne već kod Fregea, da pored pukog besmisla postoji i besmisao druge vrste, besmisao koji je iluminativan i kojim se nešto pokazuje, a koji počiva na kategorijalnoj grešci. Biće

ukazano na varijante ovakvog tumačenje kod različitih autora i na razvoje nekih pojedinačnih aspekata. Zatim će biti analizirana Hekeroва kritika egzegetske verodostojnosti rezolutnog tumačenja. Pored toga, pokušaću da pokažem da je centralna teza rezolutnog tumačenja, prema kojoj je mogućnost kategorijalne greške nespojiva s kontekstualnim principom, opravdana samo pod određenim semantičkim i ontološkim pretpostavkama, kao i da njeni zagovornici ne posvećuju dovoljno pažnje razvoju Fregeove teorije značenja: naime, Frege je kontekstualni princip izneo u *Osnovama aritmetike*, pre nego što je u članku „O smislu i nominatumu“ uveo razliku *Sinn/Bedeutung*, dok o kategorijalnim greškama najviše govori u članku „O pojmu i predmetu“ koji je nastao kasnije; uvođenje ove semantičke distinkcije omogućava mu da istovremeno zastupa i kontekstualni princip i mogućnost kategorijalne greške.

U trećem poglavlju, s naslovom *Razlika kazivanje/pokazivanje i normativnost*, izložiću svoje tumačenje *Tractatusa*, prema kome Vitgenštajnov stav da postoji nešto mistično, što se jedino pokazuje, a ne može se iskazati u jeziku, treba razumeti kao tezu o nereducibilnosti normativnog na nenormativno. Posebno ću kritikovati tvđenje Kore Dajmond da Vitgenštajn u *Tractatusu* nije pravio razliku između činjenica i vrednosti i da se ona u njegovom opusu pojavljuje tek kasnije; argumentovaću da je tumačenje etike u *Tractatusu* koje nudi Dajmondova neadekvatno.

U *Zaključku*, rezimiraću iznetu kritiku kako tradicionalnog tako i rezolutnog tumačenja, i svoju interpretaciju razlike kazivanje/pokazivanje; na kraju, ukazaću na značaj teze o nereducibilnosti normativnog na nenormativno za razumevanje Vitgenštajnovog opusa u celosti.

Literatura:

- Anscombe G.E.M. *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, Harper & Row, New York, 1963.
- Atkinson J. *The Mystical in Wittgenstein's Early Writings*, Routledge, London and New York, 2009.
- Black M. *A Companion to Wittgenstein's Tractatus*, Cornell University Press, Ithaca, 1964.
- Block I. (ed.) *Perspectives on the Philosophy of Wittgenstein*, MIT Press, Cambridge Mass., 1981.
- Conant J. "Kierkegaard, Wittgenstein and Nonsense", u Cohen T., Guyer P. and Putnam H. (eds.) *Pursuits of Reason*, Texas Tech University Press, Lubock, 1992.
- Conant J. "The Method of *Tractatus*", u Reck E. (ed.) *From Frege to Wittgenstein*.
- Conant J. "Throwing Away the Top of the Ladder", *Yale Review* 79, 1991.
- Crary A. and Read R. (eds.) *The New Wittgenstein*, Routledge, London and New York, 2000.
- Diamond C. *The Realistic Spirit: Wittgenstein, Philosophy and the Mind*, MIT Press, Cambridge Mass., 1991.
- Diamond C. "Throwing Away the Ladder: How to Read the *Tractatus*", u Diamond C. *The Realistic Spirit*.
- Diamond C. "Frege and Nonsense", u Diamond C. *The Realistic Spirit*.
- Dreben B. and Floyd J. "Tautology: How Not to Use a Word", *Synthese* 87, 1991.
- Finch H.L.R. *Wittgenstein – The Early Philosophy*, Humanities Press, New York, 1971.
- Floyd J. "The Uncaptive Eye: Solipsism in Wittgenstein's *Tractatus*", u Rouner L. (ed.) *Loneliness: Boston University Studies in Philosophy and Religion*, University of Notre Dame Press, 1998.
- Frascolla P. *Understanding Wittgenstein's Tractatus*, Routledge, London and New York, 2007.
- Frege G. *Collected Papers on Mathematics, Logic and Philosophy*, Oxford, 1984.
- Frege G. *Posthumous Writings*, Oxford and Chicago, 1979.
- Geach P. "Saying and Showing in Frege and Wittgenstein", *Acta Philosophica Fennica* 28, 1976.
- Goldfarb W. "Metaphysics and Nonsense: On Cora Diamond's *The Realistic Spirit*", *Journal of Philosophical Research* 22, 1997.
- Hacker P.M.S. *Insight and Illusion*, Clarendon Press, Oxford, 1972.
- Hacker P.M.S. "Was He Trying to Whistle It?", u Crary A. and Read R. (eds.) *The New Wittgenstein*.
- Haller R. and Brandl J. (eds.) *Wittgenstein: Towards a Re-Evaluation*, Verlag Holder-Pichler-Tempsky, Vienna, 1990.
- Kölbel M. And Weiss B. (eds.) *Wittgenstein's Lasting Significance*, Routledge, London and New York, 2004.
- Kremer M. "Contextualism and Holism in the Early Wittgenstein: From *Prototractatus* to *Tractatus*", *Philosophical Topics* 25, 1997.
- McGinn M. "Between Elucidation and Therapy", *Philosophical Quarterly*, 1999.
- McGinn M. *Elucidating the Tractatus: Wittgenstein's Early Philosophy of Logic and Language*, Clarendon Press, Oxford, 2006.
- McGuinness B. *Approaches to Wittgenstein*, Routledge, London and New York, 2002.
- Morris M. *Wittgenstein and the Tractatus*, Routledge, London and New York, 2008.
- Munz V.A. *Satz und Sinn: Bemerkungen zur Sprachphilosophie Wittgensteins*, Rodopi, Amsterdam und New York, 2005.
- Nordmann A. *Wittgenstein's Tractatus: An Introduction*, Cambridge University Press, 2005.

- Pears D. *The False Prison*, Vol. 1, Clarendon Press, Oxford, 2003.
- Ramsey F.P. *The Foundations of Mathematics*, New Jersey, 1965.
- Reck E. (ed.) *From Frege to Wittgenstein: Perspectives on Early Analytic Philosophy*, Oxford University Press, 2000.
- Reid L. "Wittgenstein's Ladder: The *Tractatus* and Nonsense", *Philosophical Investigations* 21, 1998.
- Richter D. *Wittgenstein at His Word*, Continuum, London and New York, 2004.
- Ricketts T. "Frege, the *Tractatus* and the Logocentric Predicament", *Nous* 19, 1985.
- Ricketts T. "Pictures, Logic and the Limits of Sense in Wittgenstein's *Tractatus*", u Sluga H. and Stern D.G. *The Cambridge Companion to Wittgenstein*.
- Russell B. *Filozofija logičkog atomizma*, prev. V. Nikolić, IK Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci i Novi Sad, 2007.
- Sluga H. and Stern D.G. *The Cambridge Companion to Wittgenstein*, Cambridge University Press, 1999.
- Stern D.G. *Wittgenstein on Mind and Language*, Oxford University Press, 1995.
- Waismann F. *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle*, Blackwell, Oxford, 1979.
- Winch P. (ed.) *Studies in the Philosophy of Wittgenstein*, Routledge & Kegan Paul, London, 1969.
- Wittgenstein L. *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. C.K. Ogden, Routledge, London, 1922; trans. D.F. Pears and B.F. McGuinness, Routledge, London, 1961.
- Wittgenstein L. *Tractatus logico-philosophicus*, prev. G. Petrović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.
- Wittgenstein L. *Prototractatus*, eds. B.F. McGuinness, T. Nyberg and G.H. von Wright, Cornell University Press, Ithaca, 1971.
- Wittgenstein L. *Notebooks 1914-1916*, eds. G.H. von Wright and G.E.M. Anscombe, Blackwell, Oxford, 1961.
- Wittgenstein L. *Letters to C.K. Ogden with Comments on the English Translation of the Tractatus Logico-Philosophicus*, ed. G.H. von Wright, Blackwell, Oxford, 1973.
- Wittgenstein L. *Letters to Russell, Keynes and Moore*, eds. G.H. von Wright and B.F. McGuinness, Blackwell, Oxford, 1974.
- Wittgenstein L. *Philosophical Occasions 1912-1951*, eds. J. Klagge and A. Nordmann, Hackett, Indianapolis, 1993.
- Wittgenstein L. *Lectures, Cambridge 1930-1932*, ed. D. Lee, Blackwell, Oxford, 1980.
- Wittgenstein L. *Lectures, Cambridge 1932-1935*, ed. A. Ambrose, Prometheus Books, New York, 2001.
- Wittgenstein L. *Philosophical Investigations*, Blackwell, Oxford, 2004.
- Wittgenstein L. *Remarks on the Foundations of Mathematics*, ed. G.H. von Wright, R. Rhees, G.E.M. Anscombe, Blackwell, Oxford, 2001.

IZVEŠTAJ KOMISIJE O PREDLOGU TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

RAZLIKOVANJE IZMEĐU ONOGA ŠTO SE MOŽE ISKAZATI I ONOGA ŠTO SE MOŽE JEDINO POKAZATI U VITGENŠTAJNOVOM TRACTATUSU KANDIDATA ANDREJA JANDRIĆA

Doktorska disertacija kandidata **magistra Andreja Jandrića**, s naslovom *Razlikovanje između onoga što se može iskazati i onoga što se može jedino pokazati u Vitgenštajnovom Tractatusu*, posvećena je interpretaciji nekih od filozofski najspornijih stavova koje je Vitgenštajn izložio u delu *Tractatus logico-philosophicus*, a koji su u poslednje dve decenije postali predmet obnovljenog interesovanja akademske zajednice, naročito među američkim filozofima.

Izgleda, bar na prvo pogled, da u *Tractatusu* Vitgenštajn tvrdi da pored onoga što se može iskazati u jeziku pomoću smislenih iskaza, postoji i nešto mistično, što se ne može izreći, ali što se ipak posredno pokazuje kroz smisleni govor o stanjima stvari u svetu, i, što je još spornije i neobičnije, kroz upotrebu besmislenih iskaza, iskaza, koji, iako predstavljaju *Unsinn*, rasvetljavaju logičku strukturu jezika kao sredstva reprezentacije sveta. Ova tvrđenja prirodno sugerišu da Vitgenštajn želi da ukaže na to da postoje dva načina prenošenja istina o svetu – neposredno, kazivanjem, i posredno, pokazivanjem – kao i da su istine iznete u samom *Tractatusu* čitaocu prenete na drugi od ovih načina, budući da se one, prema Vitgenštajnovom mišljenju, jedino tako i mogu preneti. I zaista, ovakva interpretacija, koju kandidat naziva tradicionalnom, javlja se već u prvim prikazima i studijama o *Tractatusu*, kao na primer, kod Maksa Bleka i Elizabet Enskomb. Tradicionalna interpretacija uticajna je i danas, pre svega preko radova Pitera Hekera.

U svojoj egzegezi, kandidat ovoj interpretaciji suprotstavlja takozvano rezolutno tumačenje, koje je danas sve popularnije među poznavacima i tumačima Vitgenštajna i koje se

delimično nadovezuje na Gičov uvid da razlika između onoga što se može reći i onoga što jedino može da se pokaže ne predstavlja originalni Vitgenštajnov doprinos, budući da je, u izvesnom obliku, sadržana već u nekim Fregeovim člancima i posthumno objavljenim opaskama. Ali, za razliku od Giča, filozofi koji zastupaju rezolutno tumačenje misle da Vitgenštajn u *Tractatusu* ne sledi Fregeov uvid već ga svodi na apsurd, pokazujući da je on nespojiv s nekim drugim elementima Fregeove filozofije, kao što je takozvani kontekstualni princip, koji prihvata i Vitgenštajn.

Polemišući sa obe interpretacije, tradicionalnom, prema kojoj postoje neizrecive istine o ontološkoj strukturi sveta i logičkoj strukturi jezika, i rezolutnom, prema kojoj nema ničeg mističnog ili neizrecivog, kandidat predlaže vlastitu, originalnu interpretaciju distinkcije kazivanje/pokazivanje, prema kojoj, suprotno rezolutnom tumačenju, Vitgenštajново tvrđenje da postoji nešto neiskazivo koje se pokazuje treba shvatiti doslovno, a ne kao međukorak koji u toku rasprave biva sveden na apsurd, ali, suprotno tradicionalnom tumačenju, to što se jedino može pokazati ne treba da se razume kao neizreciva istina o svetu, već kao niz normativnih iskaza. Kandidat želi da ukaže na implicitne pretpostavke u traktarijanskoj teoriji značenja, kojima zagovornici kako rezolutne tako i tradicionalne interpretacije nisu posvetili dovoljno pažnje. On, pre svega, podvlači da je jezik o kojem Vitgenštajn govori u *Tractatusu* u potpunosti ekstenzionalan, zbog čega u njemu ne mogu smisleno da se formulišu normativni iskazi logike, etike i estetike.

Glavna teza, koju će kandidat braniti u svojoj disertaciji, da kada Vitgenštajn kaže da postoji nešto neiskazivo pod tim podrazumeva da postoje normativni iskazi koji se ne mogu redukovati na nenormativne, čisto deskriptivne iskaze koji se mogu uporediti s postojećim stanjima stvari i iskazati u ekstenzionalnom jeziku, deluje plauzibilno i omogućava da se objasne i prividno protivrečni stavovi u *Tractatusu*. Na primer, Vitgenštajnova ocena da onaj ko je razumeo njegove stavove na kraju mora da ih prizna za besmislene ne mora da se protumači,

kao što to čine rezolutisti, tako da implicira da Vitgenštajn u *Tractatusu* jedino proizvodi nizove besmislenih slogova, već se, polazeći od nove interpretacije, koju predlaže kandidat, može reći da on time u stvari ukazuje na to da su sami iskazi *Tractatusa* normativni: Vitgenštajn bi, prema ovom tumačenju, u njima iznosio kriterijume lingvističke predstavivosti sveta, a ne bi pružao opis aktuelne strukture sveta i jezika, kao što to pretpostavljaju zastupnici tradicionalne interpretacije. Ovakva interpretacija *Tractatusa* može pomoći da se jasnije sagleda Vitgenštajnov filozofski razvoj uopšte i sugerise da bi dominantnu sliku prema kojoj se Vitgenštajnov opus sastoji iz dve jasno razdvojene faze trebalo zameniti novom, u kojoj je naglašen kontinuitet njegove misli: teza o nesvodivosti normativnog na nenormativno pojavljuje se kao zajednički element u *Tractatusu* i *Filozofskim istraživanjima* i potencijalno je centralno mesto u ovom obimnom, fragmentarnom i tematski razuđenom filozofskom opusu.

Na osnovu predloga disertacije koji je **Andrej Jandrić** sačinio i obuhvatne literature koju je ponudio, možemo zaključiti da će on s uspehom napisati i odbraniti doktorsku disertaciju s naslovom *Razlikovanje između onoga što se može iskazati i onoga što se može jedino pokazati u Vitgenštajnovom Tractatusu*, zbog čega predlažemo Doktorskoj komisiji i Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta u Beogradu da odobri kandidatu izradu doktorske disertacije pod navedenim naslovom.

U Beogradu, 10. maja 2010.

Dr Miloš Arsenijević, redovni profesor, mentor

Dr Leon Kojen, redovni profesor

Dr Kosta Došen, redovni profesor

Dr Miodrag Kapetanović, stručni saradnik
Matematičkog instituta SANU